

דף הנחיה 3

דף פד ע"א 'אמר ר' יוחנן' – דף פד ע"ב 'ויכנס בן אצל אביו, פתח להו'

כיצד יכול היה ר' יוחנן לשבת על שערי טבילה?

החכמים בסוגיה תמהים על מנהגו של ר' יוחנן לשבת במקום בו עוברות בנות ישראל שהלכו לטבול. הם חוששים מעין הרע, שיפגע בזה המתגאה ביופיו.

אולם הישיבה בשערי הטבילה מעלה תמיהות נוספות. חשש כזה מעלה פירוש התוספות בסוגייתנו, ד"ה 'יתב אשערי טבילה'.

↔ **הריטב"א** בפירושו לסוגייתנו מקשה את אותה הקושיה. במה שונה תשובתו?

והא דאמר בפסחים (דף קיא ע"א) האי מאן דפגע באתתא בעידנא דסליק מטבילה [=מי שפוגש אשה בזמן שיוצאת מטבילה] אוחזתו רוח זנונים, הני מילי באיניש דעלמא [=באדם רגיל] ולא כר' יוחנן שיצרו בידו ודמיין עליה כקאקי חיורי [=ונדמות לו כאוויזים חוורים] וזה פשוט.

↔ הביטוי 'קאקי חיורי' לקוח מהבבלי **במסכת ברכות**, דף כ ע"א, בו ישנה מקבילה לספורו של ר' יוחנן, ולפניה סיפור דומה על חכם אחר:]

רב גידל הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתב אשערי דטבילה, אמר להו: הכי טבילו והכי טבילו. אמרי ליה רבנן: לא קא מסתפי מר מיצר הרע? אמר להו: דמיין באפאי כי קאקי חיורי.

שימו לב כי אצל רב גידל החשש הוא מיצר הרע, בעוד שאצל ר' יוחנן החשש הוא מעין הרע. מה ההבדל? ובמה נעוץ השוני בין שני החכמים?

↔ למעוניינים להעמיק עוד - מומלץ לעיין גם בסוגיה **בפסחים קיא ע"א** עליה מבוססת קושיית התוספות. בסוגיה עולה כי גם האשה הטובלת ניצבת בפני סכנה לאחר מפגש עם גבר – סכנה שאותה תירוצן התוספות אינו פותר. ראו גם **חידושי אגדות המהרש"א** על סוגייתנו.

עוד קצת על 'עין הרע'

האמונה בקיומו של 'עין הרע' רווחת בתלמוד. לעיין במקורות נוספים בהם מופיע עניין 'עין הרע' בתלמוד: ברכות כ ע"א; ברכות נה ע"ב; סוטה לו ע"ב; בבא מציעא קז ע"ב; סנהדרין צג ע"א.

↔ כך מסביר את המושג בעל **ה'תורת חיים'** על סוגייתנו:

תורת חיים - ר' אברהם חיים ב"ר נפתלי צבי הירש שור, חי בגליציה במאות 16-17 (נפטר 1634). בן למשפחה מיוחסת של רבנים, שימש כרב-מלמד ואב-בית-דין בערים סטנוב ובלז. ספרו 'תורת חיים' מכיל חידושי הלכה ואגדה על תשע מסכתות מהתלמוד הבבלי.

'מה דגים שבים מים מכסין אותן ואין העין שולטת בהן' - לכאורה משמע לפי שהמים מכסין אותן ואין נראה קאמר שאין העין שולטת בהן, ואין נראה, חדא דהרבה פעמים הדגים נראין

כשהן שטין בתוך המים, ועוד דמשמע דהוי דומיא דאין העין שולטת בהן דזרעו של יוסף דהתם אף על גב שהן נראין אין העין שולטת בהן. ונראה לפי שענין עין הרע הוא ניצוץ ושפע רע ומזיק היוצא מן העין ומגיע בדבר הנראה אליו ונדבק בו כענין אשה נדה כשתראה במראה מצוחצחת נראה על המראה ההוא נקודות אדומות והוא נמי על ידי רוח מסאבא בישא דשריא עליה כשמבטת בכח יוצא ממנה שפע רוח מסאבא ונדבק במראה ההוא, וכן הזכירו בשרף מעופף שהוא שורף בראייתו מהאי טעמא. וכל כמה שיש הפסק בין העין לבין הדבר הנראה לו אין השפע הרע יכול להגיע אליו ולהדבק בו ולכך לא שלטא עינא בישא בדגים שבים אע"ג שהן נראין תוך המים, כיון שהמים מכסין אותן ומפסיקין בין העין לביניהם אין שפע המזיק יכול להגיע אליהם ולהדבק בהן. וזה טעם מה שאסר הכתוב למנות אל ישראל לפי שהמנין שולט בו עין

הרע, וצוה לקבל מחצית השקל מכל אחד ולמנות השקלים אף על גב דמנין השקלים נמי כשהן מרובין עושין עין, אלא לפי שאין השפע היוצא מן העין מגיע לאותן האנשים עצמן ונדבק בהן אין העין מזיק להן. וזה טעם בלק שאמר לבלעם אפס קצהו תראה לפי שרצה להכניס בהן עינו הרעה אמר לו שלא יוכל שפעו הרע להגיע ולהדבק אלא במקצתן בלבד.

← הסבר אחר של מהות 'עין הרע' ניתן למצוא בדרשות הר"ן (הדרוש השמיני, בהקשר של שיחתם של אהרן ומרים על משה, ועונשה של מרים):

כי יש לקצת הנפשות זה הפעולה, כי מאשר עצם הנפש הרוחני מושפע מהשכלים הנבדלים, חומר זה העולם התחתון משועבד לנפש, והנפש תפעל בו. וכאשר הוא ידוע ומפורסם שכל נפש ונפש תפעל בגוף שלה, כאשר ישתנה מזג האדם כפי מחשבותיו והפעלויותיו הנפשיות, כן אפשר שתמצא נפש פועלת, אשר לא תרשום בגופה לבד, אבל בגופות אחרים. ומזה המין הוא ענין עין הרע שהזכירו חכמים ז"ל. וזה אינו מצד שלמות הנפש ומעלתה, אבל מצד שתהיה רעה, קנאית כפי כוחות השופעים עליה בעת הקשר בגוף. וכדי שלא נחשוב שמה שנשתנה גוף מרים, וחל עליה צרעת, שעזר על זה התעוררות פעל נפש משה בגוף מרים, וזה לא יהיה מעלה במשה, אבל היה חסרון לו, הודיענו הכתוב שלא נמשך הענין מזה הצד כלל, אבל מצד שהשם יתברך קנא לכבודו של משה, לא שהוא נתעורר לזה כלל, ולא נגעה נפשו בגוף מרים בצד מה, והוא אמרו וישמע ה', כלומר שנמשך הענין מצד השם יתברך ששמע וקנא למה שדיברו בו, לא מצד משה, כי הוא היה ענו מאד.

סיפור ר' יוחנן וריש לקיש

סיפור זה הוא אחד המפורסמים באגדות התלמוד הבבלי, ועל כן זכה לפרשנויות רבות ושונות. הפעם בחרנו להתמקד בפרשנויות מודרניות לסיפור זה, כפי שהופיעו בספרים ובמאמרים מחקריים. להשלמת העיון מומלץ לקרוא את המאמרים בשלמותם, או לפחות את אלו שעוררו את סקרנותכם – כולם נמצאים בקלטר המאמרים.

← לפני שמתעמקים בסיפור עצמו, כדאי לבדוק – מהו ההקשר של הסיפור בקובץ האגדות שלפנינו?

הקונפליקט בין ר' יוחנן לריש לקיש

📖 אדמיאל קוסמן בספרו 'מסכת גברים' (עמ' 40) מצטט את הפרשן 'דרך הישר' (מתוך פירוש 'חדושי הגאונים' על 'עין יעקב'), הרואה בהתקפתו של ר' יוחנן על ריש לקיש מחלוקת לשם שמים:

כעסו הגדול של רבי יוחנן על ריש לקיש, לפיכך, היה על כך שהעז לחלוק על מסורת פרשנית מוסמכת שרבי יוחנן למדה מרבותיו ולחשוב מחדש על הדברים באופן עצמאי מתוך היכרותו עם המציאות; וכעסו של רבי יוחנן על ריש לקיש היה גדול כל כך משום שראה בכך פגיעה בתשתית מהותו של מוסד בית המדרש ובסמכות המסורת, וכבר נאמר שבכעניינים שכאלו "מנדין על כבוד הרב".²¹

📖 לעומתו קורא פר' יונה פרנקל, בספרו 'עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה' (עמ' 77-73) את תיאור המחלוקת כביקורת על דרכו של ר' יוחנן כראש בית מדרש:

לברר בעיקר את נושאנו – בית המדרש וראשו. ר' יוחנן מצליח להביא לבית המדרש תלמיד חדש – את ראש הליסטים של אותו חבל-ארץ. ריש לקיש לומד מפי ר' יוחנן את התורה מתחילה, ומסופרים לנו שני סוגי לימוד – "מקרא" ו"משנה". בשניהם חייב התלמיד לחזור מלה במלה על חומר הלימודים שרבו לימדו, בין אם הוא בכתב ובין אם הוא בעל-פה. אחר כך נעשה ריש לקיש "אדם גדול", כלומר גדול בתורה. מהי גדולתו, מלבד בדיעת מקרא ומשנה? על כך מסופר לנו בחלק האחרון של הסיפור: ר' יוחנן היה רגיל לומר דבר הלכה, על כך היה ריש לקיש מקשה הרבה קושיות. ריש לקיש, לפי זה, לא אמר מעצמו דבר הלכה חדש אלא היה מחכה עד שר' יוחנן אמר, ואז היה מקשה מותר

סבור ר' יוחנן - אין כל ספק ש"יפה אמר": סדר זה של ויכוח (ר' יוחנן, ריש לקיש, ר' יוחנן) הוא הסדר האידיאלי בעיני ר' יוחנן כי בסדר זה ר' יוחנן הוא השליט. נשים נא לב שכבר במעמד הירדן היה סדר זה: ר' יוחנן פתח, ריש לקיש השיב בחריפות אך ברורה לו טעותו (הוא חשב את ר' יוחנן לאשה, וטעה) ולבסוף ר' יוחנן הוא הפוסק האחרון והצעתו מתקבלת. ואף בוויכוח הנורא שבאמצע הסיפור פותח ר' יוחנן בעלבון קשה, ריש לקיש משיב, ושוב מסיים ר' יוחנן. ר' יוחנן הוא לעולם הדומיננטי: "אני אתן לך", "קירבתך", "יפה אומר אני". לעומת ר' יוחנן המשתלט עומד ריש לקיש. הוא נעשה "אדם גדול". אין אנו יודעים אם כך סבר ר' יוחנן, אך המספר בוודאי סבר כך. יתר על כן, החברים והתלמידים "קראו לו רבי" וזה בניגוד לר' יוחנן שקורא לו "בן לקיש" עד סוף הסיפור. כאשר ריש לקיש פורץ את המחסום ששם לו ר' יוחנן, לא מדובר בענין לימודי עמוק, שהרי גמר מלאכתן של כלי מתכות הוא ענין ריאלי ששייך למומחה נפחות ולא דוקא לתלמידי חכמים. אך העיקר הוא המצב הנפשי החדש שמתגלה כאן - ריש לקיש אינו מקשה עוד קושיות שנפרקות, אלא חולק על ר' יוחנן. התלמיד שנעשה רבי ואדם גדול, הגיע לעצמאות. זאת ר' יוחנן אינו יכול לסבול. הוא משפיל את כבודו של ריש לקיש באומרו שמה שריש לקיש יודע מעצמו, ובו הוא מצליח לחלוק על ר' יוחנן, הוא מימי ליסטיותו. תורתו באה לו מכיוון שר' יוחנן קירבו לתורה.

📖 **רחל אררט** במאמרה **'עיון ספרותי באגדה ר' יוחנן וריש לקיש'** (שהתפרסם באתר 'דעת') רואה במחלוקת בין

שני החכמים מחלוקת סמלית בשאלה כיצד מעצבים את נפש האדם:

"יום אחד היו נחלקים בבית המדרש" - יום אחר מצאו עצמם רבי יוחנן, הרב, וריש לקיש, התלמיד, נחלקים זה עם זה שווה בשווה. ברובד העליון מחלוקת בענין הלכתי: מהו שמעצב, סופית, את הכלי - צריפתו באש הכבשן, או צחצוחו במים המצננים? ברובד התחתון נחלקים הרב והתלמיד (לשעבר) בשאלה החינוכית: כיצד מעצבים אדם? הרב טוען, כי אורה של תורה האור והאווירה, המועברים מן המורה אל התלמיד - בווערים ומדליקים את נשמתו. ("התלמוד") - דרכו הוא בהחזרת ריש לקיש לתשובה - היא הדרך; משום ש"אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים". לעומתו טוען ריש לקיש, מניסיונו, כי מידות התורה ומצוותיה, הנמשכים כמים ומרווים כל צמא ("המעשה"), - היא הדרך, המטהרת ומכשירה את האדם להגיע בכוחות עצמו, אל השלמות. רבי יוחנן, שלא היה לו מה להשיב על עמדת ריש לקיש (אפשר נראתה לו צודקת יותר מעמדתו - הן ברובד העליון: מאימתי גמר לאכתו של כלי; והן ברובד התחתון מאימתי גמר עצובו של האדם כ"כלי").

משנפגעה יוקרתו, כרב, כמורה וכמחנך, - נתפס רבי יוחנן לרגע של חולשה אנושית טבעית; והריהו משיב לתלמידו - מי שהשיבו בתשובה - בהערה סרקסטית: "ליסטים בליסטותו יודע"..." ברוב העליון" מודה ר"י, כביכול, בצדקת בר-פלוגתיה - שהרי ר"ל בר-הכי (מומחה) בשטח זה. ברובד התחתון - כאומר: ליסטים - לעולם ליסטים! פעם ליסטם את הבריות, בגזלו את רכושם, - עתה הוא מלסטם אותי, ממעמדי, כרב וכפוסק. ולא חש רבי יוחנן, באותה שעה, לאיזו מדרגה הוא נופל (אונאת דברים לבעל תשובה) בשל "הקנאה התאוה והכבוד" (כביכול כבודה של תורה - ולמעשה כבוד עצמו).

המסר המרכזי של הסיפור

📖 **אדמיאל קוסמן** קורא את הסיפור בקריאה מגדרית. הוא מתאר את בית המדרש כעולם 'גברי' קשה ותחרותי

בעוד שבאופן אידילי היה עליו להיות 'נשי' ורך:

שונה לחלוטין. הוא דימה לפגוש בבית המדרש תלמידי חכמים העוסקים בתורה בענווה ובתמימות ללא כל מאבקי כוח ותחרות, ומעניין שדווקא

.....

למדנו אפוא כי עלבון חרפי עמי זה שהטיח רבי יוחנן בתלמידיו ריש לקיש לא היה אלא 'קצה קרחון' של תחושת אכזבה עמוקה ביותר של ריש לקיש מאורח החיים הזה שאליה מסר את כל כוחו שנים רבות כל כך ולא מצא בו כלל תוחלת, אכזבתו הגדולה של ריש לקיש מאותה עסקת חיים

.....

עוקצה של ביקורת נוקבת זו של סיפורנו הוא אם כן בכך שמתברר עתה, בסיומו הטראגי של התהליך הארוך והמאומץ של השינוי שהוא עבר בחייו, כי לא השתנה בעצם דבר: בבית המדרש מצויים רוצחים בדיוק כמו בחברת השוודים שממנה בא ריש לקיש, אלא שכאן הרוצחים קוטלים זה את זה בכלים שונים 'מעורנים' יותר, אין מנהגם של החכמים בבית המדרש להרוג זה את זה חלילה באופן 'ברברי' וגם, ברומח, כבעולם השוודים - אלא בדרך המיוחדת להם: ברומח הלשון.

מבין השיטין, סיפורנו פתח ב'מבט' ששלח ריש לקיש אל רבי יוחנן שרחץ במי הירדן, ו'מבט' ראשוני זה נודעת משמעות רבה. המספר מסר לנו כבר בשלב זה של הסיפור כי במבט זה חלה טעות: ריש לקיש דימה או את רבי יוחנן לאישה, אך משהתקרב אליו מצאו לאכזבתו 'גבר'. מעתה נבין כי טעות זוהי זו מלואה את תחושת ההחמצה של ריש לקיש לאורך כל שנותיו הרבות בבית המדרש. ריש לקיש סבר כי בהסכמתו לעסקה זו הוא מקבל עליו להמיר בעזרת רבי יוחנן מורו ה'נשי' אורח חיים כוחני באורח חיים רוחני; ובעבורו, בעבור ריש לקיש, רבי יוחנן היה ונותר לעולם כבתמונת הפתיחה הראשונית ביותר: 'אישה'.

נשיות זו שאליה שאף כל כך ריש לקיש היתה הרצון למצוא בדמותו של מורו ובחיי בית המדרש בכלל פן נשי, רך ועוטף, אמהי, סולח ומוחל, שאינו עסוק כל העת - כבחייו ה'גבריים' הקודמים - במלחמות ה'רומח'. ריש לקיש חשב שהוא ממיר חיים של תחרות כוחנית, של מאבק הייררכי מי יהיה יותר 'רבי', גברא רבא, מחברו - במקום שבו מצוי אורח חיים

קוסמן מעביר ביקורת על שני החכמים, המייצגים שתי חברות שונות, ששניהם מתייחסים לאשה - אחותו של ר' יוחנן ואשתו של ר' יוחנן - כחפץ, ואינם מתייחסים לרצונותיה וצרכיה, הן בתחילת הסיפור במפגש בירדן והן בהתעלמות מתחינותיה בסופו:

מה הוא היחס בין שני ניסיונות 'שירדול' אלו - זה הגברי וזה הנשי? ההבדל הוא עמוק ביותר: שני גברים אלו עסוקים בעצמם ובמלחמותיהם על כבודם העצמי מתוך עיוורון מוחלט לצורכי הסובבים אותם. עוברה זאת הופכת אותם לאטומים לגמרי לזולתם, ואף בינם לבין עצמם הם עיוורים לגמרי איש לכאבו של האחר. ה'שירדול' שלהם, הפיתוי של רבי יוחנן לריש לקיש, מוצג לכתחילה כאילו הוא עניין רוחני, אך מתגלה בסופו של דבר כריק לחלוטין. לעומת זאת, ה'שירדול', ההשתדלות, של אשת ריש לקיש לפני אחיה, הוא 'שירדול' בעל איכות אחרת לחלוטין, כיוון שדווקא הוא מציג את 'הרגם האחר', ה'נשי', כאלטרנטיבה האמיתית לעולמם האטום של הגברים; שהרי תחינה זו שלה בפני אחיה היא בראש ובראשונה תחינה ובקשה על ה'אחר', על מי שחלש ואין לו פה לבטא את צערו, על הילדים הקטנים, שהם הם ה'גוזלים' האמיתיים שחוסים תחת כנפי אמם.

📖 **רות קלדרון**, בספרה **'השוק. הבית. הלב'**. בוחרת לקרוא את הסיפור במספר קריאת שונות. באחת מהן היא מאמצת את נקודת המבט של אחותו של ר' יוחנן ומתארת את שני הגברים בחייה כסקרלט או'הרה מ'חלף עם הרוח' המתלבטת בין אשלי לרט באטלר... (ראו עמ' 36-37 שם) בקריאה אחרת, היא בוחרת לראות בסיפור מפגש בין שתי תרבויות - הדתית והחילונית - ריש לקיש מייצג את התרבות החילונית, בעוד שר' יוחנן מייצג את התרבות הדתית:

אם תתחכך הקהילה החילונית בוו הדתית ממקומה הנפרד, מתוך כבוד ושמירה על השוני, ישוב האיוון. השנאה, שהיא האהבה המיואשת, תיעלם. הכוח יישמר ליצירה ולצמיחה. לו היה רבי יוחנן מוכן לקבל את ריש לקיש ולא להפשיט אותו מחייו הקודמים, לא לגייר בבית דין הגורס 'גר משבא להתגייר כתינוק שגולד דמי', לא לפרק אותו ולבנות אותו מחדש, לא לחטוא בבעלות ובהתנשאות - היה מרוויח חבר ועמית ללימוד, היה לומד כמה דברים, ואולי מאריך ימים. דתיים וחילוניים בארץ הזאת יכולים להיפגש כשתי ישויות מלאות. לזכור, כמו בכל זוגיות, שדווקא בגלל מה שמנסים כל הזמן לשנות אלו באלו, נמשכנו מלכתחילה.

לאחר הפסקה בספורי ר' אלעזר בר' שמעון, חוזרת הסוגיה לסיפור סוף חייו. יש הרואים בסיפור ר' יוחנן וריש לקיש 'שרבוב' שנכנס לתוך קובץ הסיפורים העוסק בראב"ש. ויש הרואים בסיפורי ר' יוחנן את המשכו הטבעי של קובץ הסיפורים, שלאחריו הוצמדו אגדות נוספות העוסקות בראב"ש. מה דעתכם?

יסוריו של ר' אלעזר בר' שמעון

↔ **היחס ליסורים** - במקורות חז"ל ניתן למצוא דעות שונות לגבי היסורים ותפקידם בחיי האדם. אחד הדיונים המרכזיים נמצא בבבלי מסכת ברכות דף ה"א - ע"ב. נסו לאבחן מהם תפקידם של היסורים לפי כל דעה, והאם רצויים או לא:

אמר רבי שמעון בן לקיש: כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו, שנאמר: ובני רשף יגביהו עוף; ואין עוף אלא תורה, שנאמר: התעף עיניך בו ואיננו; ואין רשף אלא יסורין, שנאמר: מזי רעב ולחמי רשף.

אמר ליה רבי יוחנן: הא אפילו תינקות של בית רבן יודעין אותו, שנאמר: ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתו במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך! אלא: כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק - הקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו, שנאמר: נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר, ואין טוב אלא תורה, שנאמר: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. (...)

אמר רבא ואיתימא רב חסדא: אם רואה אדם שיסורין באין עליו - יפשפש במעשיו, שנאמר: נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'; פשפש ולא מצא - יתלה בבטול תורה, שנאמר: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ואם תלה ולא מצא - בידוע שיסורין של אהבה הם, שנאמר: כי את אשר יאהב ה' יוכיח.

אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא: כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו - מדכאו ביסורין, שנאמר: וה' חפץ דכאו החלי; יכול אפילו לא קבלם מאהבה - תלמוד לומר: אם תשים אשם נפשו, מה אשם לדעת - אף יסורין לדעת. ואם קבלם מה שכרו - יראה זרע יאריך ימים; ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנאמר: וחפץ ה' בידו יצלח.

(...) דאמר רבי שמעון בן לקיש: נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין; נאמר ברית במלח, דכתיב: ולא תשבית מלח ברית, ונאמר ברית ביסורין, דכתיב: אלה דברי הברית. מה ברית - האמור במלח - מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין - יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם. (...)

רבי חייא בר אבא חלש, על לגביה רבי יוחנן. אמר ליה: חביבין עליך יסורין? אמר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ידך! ירב ליה ידיה ואוקמיה. רבי יוחנן חלש, על לגביה רבי חנינא. אמר ליה: חביבין עליך יסורין? אמר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ידך! ירב ליה ידיה ואוקמיה.

↔ **בבבלי מסכת סנהדרין קא ע"א** מובאות שתי וורסיות לסיפור מחלתו של ר' אליעזר, המדגיש את עמדתו של ר' עקיבא לגבי היסורים:

אמר רבה בר בר חנה: כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להן, חמה עזה יש בעולם. התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: למה אתה משחק? אמר להן: וכי מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: אפשר ספר תורה שרוי בצער, ולא נבכה? אמר להן: לכך אני משחק. כל זמן שאני רואה רבי, שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה, ואין שמנו מבאיש, ואין דובשנו מדביש, אמרתי: שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו. ועכשיו שאני רואה רבי בצער - אני שמח. אמר לו: עקיבא, כלום חסרתני מן התורה כולה? - אמר לו: לימדתנו רבינו 'כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה - טוב ולא יחטא'.

תנו רבנן: כשחלה רבי אליעזר נכנסו ארבעה זקנים לבקרו, רבי טרפון ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא. נענה רבי טרפון ואמר: טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים, שטיפה של גשמים בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה, שגלגל חמה בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם, שאב ואם בעולם הזה, ורבי בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי עקיבא ואמר: חביבין יסורין. אמר להם: סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי, שאמר חביבין יסורין.

↔ **הרמב"ם** בספר **מורה הנבוכים** (חלק ג פרק יז) מחלק בין יסורים הבאים בעקבות חטא ובין יסורים לאדם נקי מעוון: ואנחנו נאמין שכל אלו הענינים האנושים הם כפי הדין, והשם חלילה לו מעול, לא יענוש אחד ממנו אלא המחוייב והראוי לעונש, זהו הכתוב בתורת משה רבינו עליו השלום כי הכל נמשך אחר הדין, ועל זה הדעת נמשכו דברי המון חכמינו ז"ל, שאתה תמצאם אומרים בביאור אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, ואמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו, זה לשון המשנה. ובארו בכל מקום שהמשפט מחוייב בהכרח בחקו יתעלה, והוא שיגמול העובר על כל מה שיעשה ממעשה הכבוד והיושר, ואע"פ שלא צווה בו על ידי נביא, ושיעניש על כל מעשה רע שיעשה האיש ואף על פי שלא הוזהר ממנו על ידי נביא, אחר שהוא דבר שהשכל מזהיר ממנו, ר"ל ההזהרה מן העול והחמס... ובא בדברי החכמים ז"ל תוספת אחת שלא באה במה שכתוב בתורה, והוא מאמר קצתם יסורין של אהבה, והוא שלפי זה הדעת אפשר שיחולו באדם מכות ללא פשע קודם אבל להרבות גמולו, וזהו גם כן דעת כת המעתזיל"ה, ואין פסוק בתורה לזה הענין, ולא יטעוך עיני הנסיון, והאלהים נסה את אברהם, ואמרו ויענך וירעיבך וגו'.

↔ **ר' יוסף אלבו בספר העיקרים מאמר ד פרק יג**, מתמודד עם השאלה מדוע סובלים גם צדיקים מיסורים – למעשה שאלת 'צדיק ורע לו':

ר' יוסף אלבו נולד וחי בספרד, 1380-1444. תלמידו המובהק של ר' חסדאי קרשקש בעל 'אור ה', מנהיג יהודי ספרד הנוצרי. ר"י אלבו מבסס את דבריו ב'ספר העיקרים' על התנ"ך ודברי חז"ל, ושואב גם מכתבי הפילוסופים. על-פי 'ספר העיקרים' בנויה האמונה היהודית על עקרונות פשוטים וברורים, סביב שלושת העיקרים: מציאות ה', תורה מן השמים ושכר ועונש.

וכן פעמים הרבה יחטא האדם, ולפי שהשם יתברך רב חסד מאריך אל החוטא אולי ישוב בתשובה, עד שישכח החוטא את חטאו, וכשמביא הקדוש ברוך הוא עליו יסורין על החטא שקדם, להעיר אותו שישכח אל השם, קורא תגר לפי ששכח עונותיו וחושב שכמו שהוא אינו נזכר

מהם כך השם יתברך שכח אותם, וצועק ואומר שעל חנם באו עליו אלו היסורין, ובני אדם שאינם יודעין או אין זוכרין חטאותם שקדמו יחשבו על השם תועה, וזה דומה למי שהלוח לחברו אלף זוז, והמלוה נתחסד עם הלוח והאריך לו זמן הפרעון, וכל כך ארך הזמן עד ששכח הלוח את חובו, וכשבא המלוה לתבוע חובו מן הלוח הוא מכחש בו ומתרעם ממנו ואומר שהוא נוגש אותו על חנם...

אבל גם אם נניח הצדיק שיהיה כן באמת והרע שיהיה רע באמת, כבר יקרו אל הצדיק רעות לארבע סבות דומות לארבע הסבות שזכרנו ברשע וטוב לו:

האחד מצד הטבע הכולל, כמו טבע ההויה וההפסד, כאלו תאמר גשם שוטף צדיק עם רשע כשלא יהיה הצדיק באופן ראוי שיושג עליו להצילו מרעתו, או מצד הטבע הכולל בהוראת המערכת, כשלא יהיה הצדיק באופן מהשלמות לנצח הוראת המערכת, או שיהיה חלוש המזג ויחלה תמיד, או שיהיה מאומה שפלה או ממדינה נגזר עליה גזרה מה ויגיעו רעות אל הצדיק באמצעותה, לפי שהגזרות הכוללות הנגזרות על האומה יחולו על הפרטים לא מצד עצמן אלא מצד היותן חלקי האומה היא. (...)

והסבה השנית שלפעמים יבואו רעות על הצדיק מצד ההשגחה האישית, והוא שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ושמה חטא בעבירות שהיה בהם ידיעה או בתחלה או בסוף ולא נתן אל לבו לשוב מהם, או שלא היתה בהן החרטה הראויה, ורוצה הקדוש ברוך הוא למרק אותן עבירות שבידו במעט יסורין בחייו, כדי שיהא נקי מכל חטא לזכות לחיי העולם הבא. (...)

השלישית היא שלפעמים יגיעו אל הצדיק רעות בסבת הרשע, כמו שיגיעו טובות אל הרשע בסבת הצדיק כמו שאמרנו, וזה מפנים שונים, אם מפני שהאבות היו רשעים ונגזר עליהם ועל זרעם עונש מה שהוא ימשך בהכרח על כל הזרע ההוא הן שיהיו רשעים או צדיקים...

והרביעית היא שלפעמים יגיעו אל הצדיק רעות לטוב לו, והן הנקראים יסורין של אהבה, ונקראין גם כן נסיון, וזה על שלשה פנים. האחד הן יסורין הבאין על הצדיק הגמור העובד השם מאהבה גמורה, שמאהבת השם אותו מביא עליו יסורין למרק אי זו טומאה או זוהמת החטא שבנפשו, וזה שהאדם אי אפשר לו שלא יחטא לפעמים בעבירות קלות

שאינו חייב עליהן קרבן, או שהוא מתעצל בקיום מצות עשה, ואפילו הצדיק הגמור אינו נותן אל לבו לשוב עליהם, ודברים הללו אף על פי שאין קרבן בא עליהן ואין ראוי לעונש, מכל מקום מצד שהם מזהמין הנפש ומטמאים אותה הן סבה למעט מדרגתה בעולם הבא.

'אם כמותי הוא - יהיו כולם זכרים'

ר' אלעזר בר' שמעון מציב מבחן אלוקי לצדקת פסיקתו בענייני אישות - הולדת בנים זכרים. במקורות אחרים, מתוארת הולדת בנים זכרים כשכר על הקפדה במצוות - חלקן קשורות לדיני אישות וחלקן מתחומים אחרים:

בבלי שבועות דף יח ע"ב:

אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה - הויין לו בנים זכרים, דכתיב: 'להבדיל בין הטמא ובין הטהור' (ויקרא יא), וסמך ליה: 'אשה כי תזריע וילדה זכר'. רבי יהושע בן לוי אמר: הויין לו בנים ראויין להוראה, דכתיב: 'להבדיל ולהורות' (ויקרא י).

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המבדיל על היין במוצאי שבתות - הויין לו בנים זכרים, דכתיב: להבדיל בין הקדש ובין החול, וכתוב התם: להבדיל בין הטמא ובין הטהור, וסמך ליה: אשה כי תזריע. רבי יהושע בן לוי אמר: בנים ראויין להוראה, דכתיב: להבדיל ולהורות.

אמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר: כל המקדש את עצמו בשעת תשיש - הויין לו בנים זכרים, שנאמר: והתקדשתם והייתם קדושים, וסמך ליה: אשה כי תזריע.

שמות רבה פרשת משפטים לא,ח:

לכך נאמר 'מלאתך ודמעך לא תאחר' - לא תפריש מעשרו' שלא כתקן, לא תפריש מעשר ואח"כ תרומה ולא מעשר שני ואח"כ מעשר ראשון, לכך נאמר לא תאחר, ואם הפרשתם כתקן בנים זכרים אני נותן לך שנאמר בכור בניך תתן לי.

← לאור מקורות אלה, מדוע לדעתכם בחר ר' אלעזר בר' שמעון דווקא במבחן הבנים הזכרים כהוכחה לצדקתו?

מותו של ראב"ש וסיפור השתמרותו בעליית הבית

הסיפור הפלאי על השתמרות גופתו של ראב"ש בעליית ביתו ללא פגע מתאר מצב של מוות שאינו מוות, המפיץ ברכה על השוהים בסביבתו ושנגרם דווקא מחשש מטינתם של חכמים.

המהרש"א בחידושי האגדות שלו על סוגייתנו מוטרד מהשאלה כיצד יכול היה ראב"ש להורות לאשתו לא לקבור אותו, שהרי ההלכה קובעת כי חובה לקבור את המת:

אוגנין בעליתיה כו'. אף על גב דקבורת המת מצוה היא ועובר בלא תעשה, כדאמרינן בפרק נגמר הדין (במסכת סנהדרין), מכל מקום לא היה חש ר' אלעזר על הקבורה, דאיבעיא להו התם קבורה משום בזיונא או משום כפרה, והוא כבר בא לידי נסיון שאין רמה ותולעה ישלוט בו ולא יבא לידי בזיון, וכפרה נמי לא הוה צריך דיסורים שהיה לו היו ממרקין ומכפרין עליו. ועוד יש לומר דמשום כבוד המת שרי להלין והוא משום כבודו עשה כדקאמר ולא מעסקי בי כו' ודו"ק.

נגיד משהו על אגדה

הפעם על אחד מגדולי פרשני האגדה והתנגדותו לשיטת הפלפול המהרש"א - רבי שמואל ב"ר יהודה הלוי אידליס.

פולין - 1555 - 1632. מיוחס מצד אביו לאבי יהודה החסיד ומצד אימו למהר"ל מפראג. מכונה איידלש על שם חמותו מרת איידל שפרנסה אותו ואפשרה לו להקדיש את זמנו לתורה. שימש ברבנות במספר ערים חשובות בהם חלם, טיקטין ולובלין. את חידושיו חילק לשני חלקים: א. חידושי הלכות ב. חידושי אגדות חידושי נדפסו בסוף הגמרות בדפוס וילנא. על החשיבות והפופולריות שלהם ניתן ללמוד מכך שעד היום יש הוצאות שמשמטים את כל המפרשים המובאים בסוף, חוץ מחידושי המהרש"א. פירושו לתלמוד מתמקד בגפ"ת: גמרא, רש"י, תוספות. כאשר מטרתו העיקרית היא ליישב את דברי הגמרא עם השכל וההגיון ולא לעסוק בעומקים וסודות. (למרות שהוא רחוק מלהיות רציונליסט) בפירושו לפרק שלנו הוא מציג את התנגדותו לשיטת הפלפול שנהגה בזמנו. שיטה שהרימה על נס את החריונות והתדיינות אבל התרחקה מהשכל הישר. בקטע בא הוא מציג את ביקורתו על שיטת הפלפול, דרך הסבר שבין תורת בבל לתורת א"י שהיא השיטה בה למדו ר' יוחנן וריש לקיש.

בדף פה עמוד א מספרת הגמרא -

רבי זירא כי סליק לארעא דישראל (כשעלה מבבל לא"י) יתיב מאה תעניתא (התענה 100 תעניות) דלשתכח גמרא בבליה מיניה (על מנת לשכוח את תלמוד בבל), כי היכי דלא נטרדיה (כדי שלא יפריע לו).

ומפרש המרש"א שם בחידושי אגדות:

פירש רש"י דלא נטרדיה כשעלה לא"י ללמוד תורה מפי רבי יוחנן כו'. ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופרוקין עכ"ל. הא ודאי דגם בני א"י הוו מקשין ומפרקין אהדדי כדאמרינן לעיל בר' יוחנן גופיה דאמר על ר"ל דהוי מקשי ליה כ"ד קושיות ומפרקין ליה כ"ד פירוקי, אלא דהיינו שהיו מעיינין ומתקנין כל דבר על בוריו והשמועה יוצאה לאור על ידי פלפולם דאהכי מייתי לה התם דר"ל עוקר הרים וחרף טובא הוה והיה מחבב ומיישב דברי ר' מאיר כדאמרינן נמי לעיל דע"י פלפולם רווחא שמעתתא.

משא"כ בני בבל דאפשר שהיו מפלפלים דוגמת חילוקים שבדור הזה אשר כל מי אשר יודע לכוין על צד היותר בפלפול של הבל הרי זה משובח וכל אחד מכוין לדחות דברי חבירו כדקרי להו מחבלים שאין נוחין זה לזה בהלכה ועל ידי כך לא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא כדקרי להו נמי התם במחשכים הושיבני והוא שאמר דלא נטרדיה כי פלפול כזה מטריד את האדם מן האמת ואין מגיעו לתכליתו המבוקש וק"ל: